

איגרות צדקה מחכמי עיר הבירה צנעא

תקציר

המאמר עוסק באיגרות צדקה שנתנו דיינים וחכמים בעיר הבירה צנעא לעניים שירדו מנכסיהם ונאלצו למכור את הרכוש שברשותם, וכשמצבם לא הוטב, הם נדדו ממקום למקום כדי לבקש עזרה. איגרות הצדקה המתפרסמות כאן מציגות מצבים שונים, הן של סבל אישי הן של סיוע לבני המשפחה. אומנם הדאגה לעניי העיר קודמת לדאגה לעניי עיר אחרת, אך חכמים מצנעא ראו חובה לעצמם לסייע גם לעניים מחוץ לעירם. שלוש איגרות הצדקה שכתבו החכמים לעניים ששמותיהם צוינו באיגרות, מלמד שמדובר בעניים נודדים שהתגוררו ביישובים מחוץ לעיר צנעא. עניים אלה פנו לחכמי העיר לצורך כתיבת איגרות צדקה, שבעזרתם יוכלו לפנות לקבלת עזרה ממקורות נוספים. עניין מיוחד יש ללמוד מהלשון ומהסגנון של האיגרות, כגון: השימוש בשפה הארמית שהייתה שגורה בפי חכמי תימן, ביטויים מיוחדים שנהגו בהם חכמים בתימן, וכן תארים נלווים שהשתמשו בהם החכמים בחתימתם על האיגרות.

מילות מפתח: צדקה, השפה הארמית, מוטיבים ספרותיים.

הקדמה

במאמר זה אציג איגרות צדקה שנתנו דיינים וחכמים בעיר הבירה צנעא לעניים שפנו אליהם מחוץ לקהילת צנעא. על האיגרות חתומים חכמים מהמאה התשע-עשרה וראשית המאה העשרים, ובהם אב בית הדין, הרב סלימאן קארה, ואב בית הדין הרב סלימאן צאלח. בשתי איגרות נזכר שם המקום של הפונים, והם הגיעו לצנעא מקהילות ממרכז תימן.

הסיוע במתן צדקה הוא בד"כ לעני הדר בעיר, וקודם לסיוע לעני הדר בעיר אחרת. ואולם יש חיוב לתת צדקה גם לעניים ממקומות רחוקים.¹ על הסיוע לעניי עיר אחרת נאמר בתלמוד הבבלי על הפסוק (דברים טו, ח): "כי פתח תפתח את ידך

1 בבלי, בבא מציעא ע"א. הנאמר בתלמוד מתייחס לגבי מתן הלוואה, אך למדו חז"ל בעניין זה גם לעניין מתן צדקה.

לו" – "פתח תפתח': אין לי אלא לעניי עירך, לעניי עיר אחרת מנין – תלמוד לומר 'פתח תפתח', מכל מקום".²

1. תוכן הבקשות

באיגרות לא הייתה כלל הקפדה לציון מקום הכתיבה ולעיתים גם מקום המבקש או התאריך, משום שכנראה לא ראו צורך בכך, ודי היה בכתיבת האיגרת ובציון החכמים החותמים כדי למלא את מטרתה. בכל שלוש האיגרות שלהלן המובאות לפי סדרן הכרונולוגי צוין שם המבקש.

איגרת א. האיגרת מדברת על בקשת סיוע לסאלם בן יחיא המטופל בבנים קטנים ואביו עיוור והוא נודד ממקום למקום מהסיבה "לאן כי וקעת [נתרגום]: לפי שאירעה] להם גזירה ושבנו אותם והטרידום מארצם", ואין להם "חיי שעה", כלומר כדי פרנסה מועטה. והבקשה היא שאפילו שהתקופה קשה לא להשיב את פניו ריקם. האיגרת כתובה בפשטות ובקצרה ללא מליצות מיוחדות המאפיינות איגרות צדקה. זמנה של האיגרת הוא המחצית הראשונה של המאה התשע-עשרה, וחתמו עליה שני חכמים והראשון שבהם הוא נכד מהרי"ץ, הרב צאלח בן הדיין הרב אברהם צאלח, ששימש רב בית כנסת צאלח בצנעא.³

איגרת ב. סעיד בן סלימאן דנוך, מקהילת רחבה, מטופל בבני משפחתו ויש לו ילדים קטנים. הוא ירד מנכסיו ונאלץ למכור את ספריו ואת מטלטליו בעבור פת לחם לבני ביתו. אין גם מי שסייע לו בהלוואה. והבקשה לתת לו כדי שיוכל לפרנס את בני ביתו ולהלבישם. האיגרת נכתבה בשנת תרכ"ז (1867), וחתומים עליה שני חכמים, והבולט שבהם וחתום שני הוא אב בית הדין, הרב סלימאן קארה.⁴

איגרת ג. סלימאן יחיא, מקהילת כומים, שזקנה קפצה עליו בגלל צרות שסבל מהמוסלמים שנטפלו אליו, ולכן החליט לנדוד. והוא מבקש לסייע לו למרות התקופה הקשה. האיגרת כתובה בצורה נאה, ונכתבה בשנת

2 שם, לא ע"ב.

3 הרב עמרם קרח כתב שהוא נפטר כבן 70 שנה, בשנת תרי"ז (1857). ראו ספרו סערת תימן, ירושלים תשי"ד, עמ' כד והערה 25, ועמ' קעג, מס' 35. ראו גם: משה גברא, אנציקלופדיה לחכמי תימן, בני ברק תשס"א, עמ' 503–504, ערך צאלח, צאלח בן מרי אברהם, נכד מהרי"ץ.

4 נולד בשנת תקס"ד (1804) לערך ונפטר בשנת תרמ"ט (1889). ראו עליו: אהרן גימאני, "שטר הצוואה של ר' סלימאן קארה", תימא ו (תשנ"ח), עמ' 79–94.

תרס"א (1901), וחתומים עליה שלושה חכמים: אב בית הדין, הרב סלימאן בן סאלם צאלח,⁵ הרב יוסף בן יחיא צאלח⁶ ואברהם בן צאלח.⁷

2. מוטיבים ספרותיים המופעים באיגרות

ראשי תיבות – בפתיחה של איגרות א–ב נכתב: **"בינ'ו עמ'י עש'ו צדקה"**. ראשי התיבות הם: בשם ה' נעשה ונצליח. עזרי מעם ה' עושה שמים וארץ (תהלים קכא, ב). ובמילה **צדקה** כנראה רצה לרמוז מלבד משמעות הפתיחה, שיעשו גם צדקה. השפה הארמית – הלשון הארמית שגורה היטב בפייהם של יהודי תימן, והיא מוצאת לה ביטוי באיגרות שלפנינו.

באיגרת א נכתב **"הא כמה שני, הא כמה דרי, דרא אזיל ודרא אתי, עדו כל זמנין, שלימו כל קצין, ואנחנא לא מתפרקין"** תרגום: הרי כמה שנים, הרי כמה דורות, דור הולך ודור בא, חלפו כל הזמנים, נשלמו כל הקיצים, ואנחנו לא נושענו. השוו לנאמר בירמיהו ח, כ: **"עבר קציר כלה קיץ ואנחנו לוא נושענו"**.

באיגרת ג מובאים כמה ביטויים מהשפה הארמית: **"בני בוצינא קדישא"** תרגום: בני האור הקדוש; **"שיבבי בישיי"**. שכנים רעים. כינוי למוסלמים שבקרבת ישבו יהודי תימן; **"דדא משדל ודא מסבע ליה"** תרגום: שזה משדל וזה משביע לו. ואולי יש לתרגם **"דדא משדל"**: שזה מפיס.⁸ כלומר מפיס את האיש הזה. וכך היא ההלכה לפייס את העני, ובפרט מי שאין לו מה לתת לו.⁹

ביטויים מיוחדים – באיגרת א נכתב **"אין להם חיי שעה"**. הביטוי **"חיי שעה"** בא לבטא את דוחקם, שאפילו מזון מועט אין להם.

באיגרת ב נכתב **"קטני קטנים"**. ואולי זה בא לבטא שיש לו **ילדים קטנים**

מאוד; **"פשט לו את הרגל"**. כלומר יצא לנדוד.

5 נולד בשנת תקפ"ב (1822) לערך ונפטר בשנת תרס"ב (1902). כיהן בתפקיד אב בית הדין. קרח, שם, עמ' סב, קעד; יחיאל נחשון, דיוקנאות בהנהגה היהודית בתימן במאה הי"ח–י"ט, נתניה תשנ"ד, 123–124; גברא, שם, עמ' 505, ערך **"צאלח, שלמה בן שלום"**.

6 הפענוח אינו ודאי. בשם זה יש חכם מחכמי צנעא שחי במחצית הראשונה של המאה העשרים. ראו גברא, שם, עמ' 498 ערך **"צאלח, יוסף בן יחיא"**.

7 כיהן כדיון בבית הדין בשנים תרכ"ז–תרס"ה (1867–1905). ראו: הרב קרח, סערת תימן (לעיל הערה 3), עמ' לה, סה, קעד מס' 58; נחשון (לעיל הערה 5), עמ' 122–123; גברא, שם, עמ' 494–495, ערך **"צאלח, אברהם בן צאלח (נין מהרי"ץ)"**.

8 ראו: ספר הערוך לר' נתן ב"ר יחיאל מרומי, לובלין תרל"ד, ערך **"שדל"**.

9 ראו: בבא בתרא ט ע"ב; רמב"ם, זרעים, הלכות מתנות עניים, י, ד–ה.

באיגרת ב נכתב "וילדיו ואשתו צועקים, הבעל ענינו, ואין קול ואין עונה". מליצה על פי מלכים א יח, כו: "ויקראו בשם הבעל מהבקר ועד הצהרים לאמר הַבְּעַל יִעֲנֵנו ואין קול ואין ענה". בפסוק הכוונה לעבודה זרה הנקראת בשם "בעל", וכאן הכוונה במובן הבעל של האישה. במליצה זו השתמש גם גדול פוסקי תימן הרב יחיא צאלח (מהרי"ץ). בשנת תקכ"ח (1768) הוא נשאל בעניין אדם מהודו שנשא אישה מקהילת מוכיא ונפטר, והיה קושי למצוא את אחיו שהתגורר בהודו לצורך ייבום אשת אחיו, והאלמנה נשארה עגונה, וכתב: "על כן גדלה צעקתה לאמר הבעל ענינו, וימי עניה ומרודיה צר ומצוק, מגישים אליה והיא מוצקת דמעות שליש מלגיו ומלבר, על שני קצותיו חובר".¹⁰

באיגרת ג נכתב "וַיִּוְרָה בהם הזמן פח מוקשים". כתב "פח מוקשים" במקום "פח יוקשים", וכפי לשון הפסוק: "נפשנו כצפור נמלטה מפח יוקשים" (תהלים קכד, ז); וכן "שמרני מידי פח יקשו ליי" (שם קמא, ט). ואולי הוא על פי ההקשר של הכתוב "לפח ולמוקש" (יהושע כג, יג; ישעיהו ח, יד) וכן לפסוק: "טמנו גאים פח לי וחבלים פרשו רשת ליד מעגל מקשים שתו לי סלה" (תהלים קמ, ו). במילה "וַיִּוְרָה" האות רי"ש מנוקדת בפתח במקום סגול, על פי המבטא של יהודי תימן, שהוגים את הסגול כתנועת הפתח בהתאם למסורת ההגייה הבלבית המשתקפת בניקוד הבבלי,¹¹ "בצרות הצרורות על שכמו". המילה "הצרורות" קשורה למילה שלפניה, כלומר צרה צרורה, וגם לאחריה כלומר הקשורות על שכמו.

רמזים בציון התאריך – באיגרת ב נרשם התאריך בסוף בנוסח הבא: "סי'דר] ועתה יגדל נא כח ה'. ובכן ואתם שלום. שנת בקע"ח לפ"ק". המילה "סדר" רומזת לפסוק מפרשה החלה באותו השבוע. הפסוק "ועתה יגדל נא כח ה'" הוא מפרשת השבוע פרשת שלח (במדבר יד, יז). ופסוק זה נבחר, שכן הוא רומז שבמתן צדקה יגדל כוחו של ה' שציווה על מצווה זו. בקע"ח הוא המניין לשטרות = סיון תרכ"ז ליצירה (יוני 1867).

10 הבעיה נפתרה לאחר שנודע שהאח נפטר. ראו: הרב יחיא צאלח (מהרי"ץ), שו"ת פעולת צדיק, מהדורת הרב משה רצאבי, בני ברק תשס"ג, חלק א, סימן קלד. במליצה זו השתמש גם הרב עובדיה יוסף. ראו ספרו: שו"ת יביע אומר, ירושלים תשע"ה, חלק ג, אבן העזר, סימן כ, ד"ה המורם, עמ' שעג; שם, חלק ח, אבן העזר, סימן כה, ד"ה למרות שנסינו, עמ' תקעז.

11 ראו: שלמה מורג, העברית שבפי יהודי תימן, ירושלים תשכ"ג, עמ' 119–121; הנ"ל, "דרכי החריזה של משוררי תימן ושאלת ייחוסו של מדרש הגדול לרי' דוד אלעדני", תרביץ לד (תשכ"ה), עמ' 258–260. נדפס בשנית בתוך ספרו, מסורות הלשון העברית והלשון הארמית שבפי יהודי תימן, בעריכת יוסף טובי, תל אביב תשס"ב, עמ' 262–264.

באיגרת ג נרשם התאריך בסוף האיגרת בנוסח הבא: "סדר אחד מאחיו יגאלנו. אייר ברי"ב". המילה "סדר" רומזת לפסוק מפרשה החלה באותו השבוע. הפסוק "אחד מאחיו יגאלנו" הוא מפרשת השבוע פרשת בהר (ויקרא כה, מח), ופסוק זה נבחר, שכן הוא מדבר על סיוע שיבוא מאחיו היהודים. אייר ברי"ב = "אייר" במסורת יהודי תימן חודש אֵייר נהגה: אֵייר. "ברי"ב" הוא המניין לשטרות = אייר תרס"א ליצירה (מאי 1901).

תארים נלווים בחתימות העדים – לפני חתימת שמם הוסיפו את המילה "הצעיר" לבטא ענווה. ולאחר החתימה הוסיפו את ראשי התיבות: יצ"ו ס"ט. לקמן פתרונו: יצ"ו = ישמרו צורו ויוצרו. ס"ט = סין וטין, ותרגומו רפשי וטיט, והוא ביטוי של ענווה והתבטלות אישית, על פי הפסוק בישעיהו נז, כ: "ויגרשו מימיו רפשי וטיט". תרגום יונתן בן עוזיאל: וְעָרְיָן מוֹהֵי סִין וְטִין.

3. נוסח איגרות צדקה

איגרת א – המחצית הראשונה של המאה ה-19¹²

סיוע לאדם הנאלץ לנדוד

בינ"ו ע[מ]י עש"ו¹³ צדקה.¹⁴

הקהל הקדוש, [ה]שם ישמרכם ויחייכם. נערף אסיאדי, אן בה¹⁵ אדם ירא שמים, והוא גולה בכל מקום מחמת דחקו, והוא [...] מטופל,¹⁶ ואביו סגי נהור, אין להם חיי שעה,¹⁸ ושמו סאלם ן יחיא. אלאן יא אסיאדי, תפצלו במא קסם לה¹⁹ יתברך.

12	ברשות שגיב מחפוד, ראש העין. הוצאה מכריכה של ספר, בחלקה מטושטשת ומחוררת.
13	בשם ה' נעשה ונצליח. עזרי מעם ה' עושה שמים וארץ. תהלים קכא, ב.
14	כנראה רצה לרמוז מלבד משמעות הפתיחה, שיעשו גם צדקה.
15	תרגום: נודיע לרבותי, שיש.
16	נראה שהמילה מחוקה במקור בכוונה.
17	הכוונה שהוא מטופל בבנים קטנים. ראו למשל: בבלי, תענית טז ע"א; שולחן ערוך, אורח חיים, סימן תקעט, א, ופירוש שתילי זתים לר' דוד משרקי, סעיף קטן יג. וראו גם: להלן איגרת ב: "מטופל באנשי ביתו ובנים קטני קטנים".
18	הכוונה כדי פרנסה, כלומר אין להם אפילו מזון מועט. ראה יהודה רצהבי, אוצר לשון הקדש שלבני תימן, תל אביב תשל"ח, עמ' 91–92, ערך חיי שעה.
19	תרגום: עתה, רבותי, התכבדו במה שנפל בחלקו.

העשיר לא ירבה והדל לא ימעט.²⁰ החלש יאמר גבור אני.²¹ לאן כי וקעת²² להם גזירה ושבבו אותם והטרידום מארצם. עתה בבקשה מכס אדוני, אל תחזירוהו ריקם, ולו אן אלשעה²³ דחוקה. ובשכר זאת, המקום ברוך הוא ישפיע לכם ברכה והצלחה. והצדקה היא [ג]דולה למעלה, מצלת מהמיתה עצמה,²⁴ שני[אמר] וצדקה תציל [ממ]ות.²⁵ והיה מעשה הצדקה כבוד.²⁶ ואל יתשל האדם מן הצדקה [וה]תשובה בזה הדור, אלא כל אחד ואחד ייתן אל לבו לשוב בתשובה שלימה לפניו יתברך, אולי יראה בצערינו, אולי יראה בעניינו ודחיקינו, אולי ישקיף וירא ה' משמים,²⁷ שאנחנו בצער גדול, הא כמה שני, הא כמה דרי, דרא אזיל ודרא אתי, עדו כל זמניו, שלימו כל קצין, ואנחנא לא מתפרקין,²⁸ [מרוב]²⁹ שאנו מתרשלים חיינו³⁰ מן התשובה ומהצדקה. ובשכר זאת, המקום ברוך הוא יציל אתכם מכל צרה וצוקה, וישמיד או[ן]ביכם, ויכלה צריכם, וימלא ידיכם מברכותיו,³¹ ויבנה בית קדשינו, ויולכנו קוממיות לארצינו.³² ואל ישוב דך נכלם.³³

[חתימה מסולסלת]: הצעיר צאלחן מ"ו אברהם צאלח יצ"ו ס"ט.

[חתימה מסולסלת]: הצעיר [...] יצ"ו ס"ט.

- 20 שמות ל, טו. בשאר האיגרות שינו וכתבו "העשיר לו ירבה", להיפך המשמעות לשם קיום ההוראה המבוקשת. ראו למשל: "Letters of Charity from Yemen", Aharon Gaimani, *Hebrew Studies* 64 (2013), Letter A, p. 178; Letter B, p. 182; Letter E, p. 189; Letter H, p. 197. נראה שבאיגרת זו, מתוך שגרת הלשון של הפסוק כתב כך ולא שינה.
- 21 יואל ד, י.
- 22 תרגום: לפי שאירעה.
- 23 תרגום: ואפילו שהשעה. כלומר, על אף שגם מצבכם קשה.
- 24 בבלי, שבת קנו ע"ב.
- 25 משלי י, ב; יא, ד.
- 26 צריך לכתוב שלום. ישעיהו לב, יז.
- 27 איכה ג, נ.
- 28 השוו לנאמר בירמיהו ח, כ: "עבר קציר כלה קיץ ואנחנו לוא נושענו". כל הקטע הארמי לקוח מסליחות יום הכיפורים, מקטע הסליחה הפותח במילים: "רחמנא חזי לעמד דבזיון ומטולטליון". ראו למשל: הרב יחיא צאלח (מהרי"ץ), תכלאל "עץ חיים", סידור כל תפילות השנה עם פירוש "עץ חיים" למרי יחיא צאלח, מהדורת הרב שמעון צאלח, ד, ירושלים תשל"ט, דף ש ע"ב.
- 29 המילה מטושטשת, והפענוח אינו ודאי.
- 30 = חס ושלום.
- 31 מתוך הנוסח של "מי שברך לקהל". ראו למשל: מהרי"ץ, תכלאל "עץ חיים", שם, א, דף רפו ע"א.
- 32 על פי נוסח "הרחמן" בברכת המזון.
- 33 תהלים עד, כא.

איגרת ב – תרכ"ז (1867)³⁴

סיוע לעני מקהילת רחבה

בינ"ו עמ"י עש"י³⁵ צדקה³⁶לקדושים אשר בארץ המה ואדירי כל חפצי בה.³⁷

מצי"אף אלא סעאדת אלב"ה וסעאדתכם.³⁸ אחינו זה הנכבד, ממשפחה טובה ומעולה, מעיר אלרחבה³⁹ יע"א,⁴⁰ שמו סעיד ׳י סלימאן דנוך׳, מטופל באנשי ביתו ובנים קטני קטנים. נהפך עליו הגלגל, מאת השי"ת⁴¹ משפיל ומרים,⁴² וצאר שאכי עלא אלב"ה⁴³ ועליכם, שירד מנכסיו, ומכר ספריו⁴⁴ וכל מטלטליו בעד פרנסת ביתו וילדיו. ולא מצא מי ילונו,⁴⁵ אין עוזר ואין סומך.⁴⁶ וילדיו ואשתו צועקים, הבעל ענינו,⁴⁷ ואין קול ואין עונה.⁴⁸ לכן פשט לו את הרגל⁴⁹ לכתת ולדפוק על דלתו

- 34 סויסיא, מסי מכירה 32, פריט מסי 257, 4 בינואר 2021.
- 35 בשם ה' נעשה ונצליח. עזרי מעם ה' עושה שמים וארץ (תהלים קכא, ב).
- 36 כנראה רצה לרמוז מלבד משמעות הפתיחה, שיעשו גם צדקה.
- 37 תהלים טז, ג. בפסוק נכתב: לקדושים [...] במ.
- 38 תרגום: מופנה אל עזרת השם ברוך הוא ועזרתכם.
- 39 היישוב רחבה נמצא כעשרים ק"מ מצפון לעיר הבירה צנעא. רחבה היה שם של יישוב וגם שם של מחוז. ראו: משה גברא, אנציקלופדיה לקהילות היהודיות בתימן, ב, בני ברק תשס"ה, עמ' 551, ערך "רחבה".
- 40 = יכוננה עליון אמן.
- 41 = השם יתברך.
- 42 על פי שמואל א ב, ז.
- 43 = אלשם ברוך הוא. תרגום: והחל להתלונן על השם ברוך הוא.
- 44 בקרב היהודים בתימן, אין בית אשר אין בו ספרים, ויהודי תימן הוציאו כסף רב לקניית ספרים מעבר ליכולתם. ראו איש ימיני: ספר הזכרון לרבינו יצחק הלוי זצוק"ל, בעריכת הרב אבירן יצחק הלוי, ג, בני ברק תשע"א, עמ' שעח והערה 21.
- 45 לשון הלוואה.
- 46 על פי ישעיהו סג, ה.
- 47 מליצה על פי מלכים א יח, כו: הַבְּעַל יִגְנוּ. וכאן הכוונה לבעל של האישה.
- 48 שם, פסוקים כו, כט.
- 49 משנה כתובות יג, ה. הוא הולך לפי אחד הפירושים למושג פשט לו את הרגל, המוזכר במשנה במשמעות של הלך ממקומו.

נתיבותיכם.⁵⁰ וכל אחד ואחד יתן לו כפי מסת ידו,⁵¹ להלביש מערומיהם,⁵² ומביאים שלמים ועולות⁵³ אקרפתא דגוברי⁵⁴ משופרי שופרי.⁵⁵
 על כן אליכם אישים אקרא,⁵⁶ המתנדבים בעם,⁵⁷ עם אלהי אברהם,⁵⁸ שתעשו עמו חסד. שלא נשתבחו אבותינו הקדושים אברהם יצחק ויעקב אלא בצדקה. וכן ירושלים לא נפדית אלא בצדקה,⁵⁹ שני[אמר] ציון במשפט תפדה ושביה בצדקה.⁶⁰ ואסיאדי עארפין במא קאלו⁶¹ רז"ל,⁶² העושה צדקה מתוך דוחק, הקב"ה כופל לו פרנסתו.⁶³ ובשכר זאת שהיא הצדקה, הב"ה⁶⁴ יפתח לכם שערי פרנסה וכלכלה, ויציל אתכם מכל צרה וצוקה, ויריק לכם ברכה עד בלי די.⁶⁵ ויקבץ נדחינו אל הר ציון בב"א,⁶⁶ ועין בעין נחזה בשוב ה' ציון,⁶⁷ אכי"ר.⁶⁸ ואל ישוב דך נכלם.⁶⁹ סי[דר] ועתה יגדל נא כח ה'.⁷⁰ ובכן ואתם שלום. שנת בקע"ח⁷¹ לפ"ק.⁷²

נראה שצריך לכתוב: נדיבותיכם.	50
השוו רמב"ם, הלכות דעות א, ד.	51
על פי דברי הימים ב כח, טו.	52
ראו למשל משנה ביצה ב, ד; חגיגה ב, ג.	53
השוו בבלי בבא בתרא נה ע"א: "כרגא אקרפק דגברי מנח" תרגום: מס, על ראש האנשים מונח. וכוונת הדברים שהוא מס המוטל על האנשים עצמם.	54
בבלי, פסחים ג ע"ב; חולין צה ע"א.	55
משלי ח, ד.	56
שופטים ה, ט.	57
תהלים מז, י: "נדיבי עמים נאספו עם אלהי אברהם".	58
ראו למשל: בבלי, סנהדרין צח ע"א; שבת קלט ע"א.	59
ישעיהו א, כז.	60
תרגום: ורבותי יודעים במה שאמרו.	61
= רבותינו זכרונם לברכה.	62
מדרש תנאים לדברים פרק טו, ח: "היה ר' יונתן בן יוסף אומר, הנותן מתוך הדוחק, סופו ליתן מתוך העושר [...] אמר רבי, כל מי שהוא עושה צדקה מעוני, הקדוש ברוך הוא מכפיל לו פרנסתו ואינו מחסרו, דכתי[יב] (משלי כח, כז): נותן לרש אין מחסור". ראו גם: מדרש הגדול לר' דוד עדני, ירושלים תשל"ח, דברים טו, ח, עמי שיז-שיח.	63
= הקדוש (או: השם / המקום) ברוך הוא.	64
על פי מלאכי ג, י.	65
= במהרה בימינו אמן.	66
על פי ישעיהו נב, ח.	67
= אמן כן יהי רצון.	68
תהלים עד, כא.	69
במדבר יד, יז. פסוק מפרשת שלח החלה באותו השבוע.	70
לשטרות, סיוון תרכ"ז ליצירה / יוני 1867.	71
= לפרט קטן.	72

[חתימה מסולסלת]: הצעיר יחיא ׳ יוסף אללוי יצ״ו ס״ט.
 [חתימה מסולסלת]: הצעיר סלימאן ׳ מ״ו יוסף אלקארה יצ״ו ס״ט.

איגרת ג – תרס״א (1901)⁷³
סיוע לעני מקהילת כומים

מחסי בה' לק״י⁷⁴

מכלל יופי מציון אלהים הופיע.⁷⁵ לשלום המלך והמלכה. הלא המה צפירת התפארה.⁷⁶ כתר ועטרה. הקרואים בשמותם עלי אדמות.⁷⁷ ממחצב הנשמות הרמות. ראשי עם הקדש⁷⁸ השוכנים בערי תימן יצ״ו.⁷⁹ והמסתופפים בצלם זרע קדש⁸⁰ פרי הלולים.⁸¹ בני בוצינא קדישא, כלל אחב״י⁸² די בכל אתר ואתר,⁸³ ה' אלהים צבאות יגן עליהם.⁸⁴ ויסר עון ואשמה מעליהם. והיו לאנשי ישע. להתם חטאת ולכלות פשע,⁸⁵ אכ״י⁸⁶.

73	ווינרס, מס' מכירה 097, פריט 567, 31 בינואר 2017. תודתי למר יואל אושרי על שהביא לידיעתי את המידע לפריט זה.
74	= לישועתך קויתי ה'. בראשית מט, יח.
75	תהלים נ, ב: "מציון מכלל יפי אלהים הופיע".
76	על פי ישעיהו כח, ה.
77	על פי תהלים מט, יב.
78	על פי מגילה כז ע"ב; יבמות קה ע"ב; סוטה לט ע"א; סנהדרין ז ע"ב.
79	= ישמרם צורם ויוצרם.
80	ישעיהו ו, יג.
81	על פי ויקרא יט, כד.
82	= אחינו בית ישראל. לשון פנייה. ראו למשל: יומא כג ע"א; כתובות כח ע"ב.
83	לקוח מנוסח קדיש דרבנן. מהרי"ץ, תכלאל "עץ חיים" (לעיל הערה 28), א, דף קסז ע"ב.
84	על פי זכריה ט, טו.
85	על פי דניאל ט, כד: לְכַלֵּא הַפֶּשַׁע וְלְהַתֵּם חַטָּאת. להתם, מלשון סיום והשלמה. והכוונה שישתיים החטא ויכלה הפשע, ועל ידי כך יתכפר עוונם. השוו גם בפיוט הפותח במילים "אחות קטנה" הנאמר כפי מנהג יהודי תימן בפתחה לתפילת ליל ראש השנה לפני תפילת ערבית: "להתם וכלה מכלותיה". מהרי"ץ, תכלאל "עץ חיים" (לעיל הערה 28), ד, דף צה ע"א.
86	= אמון כן יהי רצון.

בהיות אמוי"ץ⁸⁷ איך בעונות הַרְבֵּה⁸⁸ גלתה יהודה מעוני⁸⁹ ובפרט ימים כאלה אשר המה פונים לבלי חוק.⁹⁰ באין לחם ואין שמלה.⁹¹ עד שכמעט אומללה הארץ,⁹² וכל יושביה היו כחציר.⁹³ לכן גלה עמי מבלי דעת,⁹⁴ ויִזְרָה⁹⁵ בהם הזמן פח מוקשים. הן רוב תאנייה ואנייה⁹⁶ רבתה, על⁹⁷ שיחידי הסגולה חבו חובת גלות,⁹⁸ פורס אין להם.⁹⁹ ועל זאת אמר הנביא ירמיה תשתפכנה אבני קדש.¹⁰⁰

ועתה הן הנה ממאורעות הזמן וממחלותיו הגיעו על זה האיש שמו סלימאן יחיא¹⁰¹ מעיר אלכמים¹⁰² יצ"ו, וילך בלא כח,¹⁰³ וזקנה קפצה עליו,¹⁰⁴ מאש יוקדה בצרות הצרורות על שכמו.¹⁰⁵ פרא¹⁰⁶ ואריה¹⁰⁷ נו[עדר] עברו יחדיו,¹⁰⁸ דהיינו שיבבי

- 87 = אמת וצדק.
 88 הניקוד שלי. א"ג. בדרך כלל נוהגים לכתוב: בעונות הרבים.
 89 איכה א, ג.
 90 ישעיהו ה, יד.
 91 על פי ישעיהו ג, ז.
 92 ישעיהו לג, ט.
 93 על פי תהלים קכט, ו.
 94 ישעיהו ה, יג.
 95 ניקד את האות רי"ש בפתח במקום סגול, על פי המבטא של יהודי תימן, וראו לעיל הערה 11.
 96 על פי איכה ב, ה.
 97 כנראה צריך לכתוב: עד.
 98 על פי אבות א, יא.
 99 איכה ד, ד.
 100 איכה ד, א. וכתב ירמיהו, כי הוא חיבר את מגילת איכה. בבא בתרא טו ע"א, ושם נקראה מגילת איכה בשם "קינות".
 101 אולי הוא מ"ו סלי יחיא, הנוכר בפנקס השד"ר ר' שלמה נדאף, מתושבי העיר הנוכרת. ראו איש ימיני: ספר הזכרון לרבינו יחיא יצחק הלוי זצוק"ל, בעריכת הרב אבירן יצחק הלוי, ד, בני ברק תשע"ג, עמ' שפח.
 102 עיירה במרכז תימן, דרומית לצנעא הבירה. ראו משה גברא, אנציקלופדיה לקהילות היהודיות בתימן, א, בני ברק תשס"ה, עמ' 264–265, ערך "פומים".
 103 על פי איכה א, ו.
 104 תענית ה ע"ב.
 105 על פי שמות יב, לד.
 106 לפי העניין לקמן שנכתב "שיבבי בישי", שהוא כינוי למוסלמים השכנים של היהודים, סביר להניח שהוא סבל מהם, ולכן נקטו לשון "פרא", שכן נאמר על ישמעאל אביהם (בראשית טז, יב) "והוא יהיה פרא אדם".
 107 גם הביטוי הזה הוא כינוי לישמעאלים. ראו בפירושו של הרב יצחק אברבנאל, לישעיהו סה, כה: "ועל מלכות בבל שנעשית מלכות ישמעאל, אמר: 'ואריה כבקר יאכל תבן'".
 108 השו: תהלים מח, ה: "כי הנה המלכים נועדו עברו יחדיו".

בישי, ¹⁰⁹ אשר התעתדו עליו כגלים ¹¹⁰ ויאכלוהו בכל פה. ¹¹¹ עד שחס ושלום נגדע כחו ואונו. ועכשיו יעצוהו רעיוניו לילך בראש גולים, ¹¹² אולי יראה ה' בעניו. ¹¹³ אשר על כן רבותי הי"ו, ¹¹⁴ שתכף בבוא האיש הנז"ל ¹¹⁵ תהיו בעוזריו, כגבור איש חיל. דדא משדל ¹¹⁶ ודא מסבע ליה ¹¹⁷ במלא כף נחת, ¹¹⁸ כפי אשר תשיג ידכם. ¹¹⁹ ובודאי יתקיים בכם מקרא שכתוב תכין דגנס כי כן תכיניה תלמיה רוח. ¹²⁰ והכל בזכות הצדקה. וכל מי שמתרשל מלקיים מצות הצדקה, מזונותם ¹²¹ מתמעטין. דמניין שהמרחיב ליתן צדקה לעני שהקב"ה מרבה בטובתו אפי' [לו] בשנת בצורת, דכ' [תיב] אשרי משכיל אל דל ביום רעה ימלטהו ה'. ¹²² ולא עוד אלא שזוכה לראות במלכותו ית' [ברך] ובהרמת קרנן של ישראל, דכ' [תיב] וירם קרן לעמו תהלה לכל חסידיו לבני ישראל עם קרובו. ¹²³ ומהו קרובו, כלומר שתהיה דומה לו בקרוב, מה הוא חנון אף אתה היה חנון, ¹²⁴ וזהו העיקר. ורבותי חכמים כחכמת אלהים, ¹²⁵ ואין

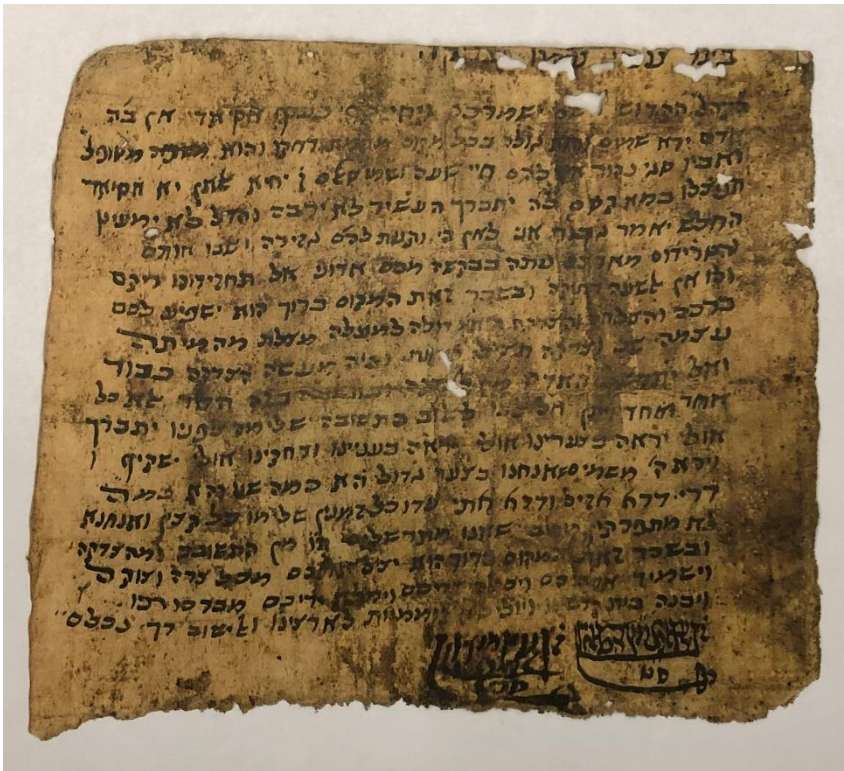
- 109 תרגום מארמית: שכנים רעים. ראו סנהדרין צו ע"ב. בתימן היו רגילים לכנות כך את המוסלמים שכני היהודים. ראו למשל: אהרן גימאני, "ההנהגה היהודית בצנעא עם חיסול גולת תימן", מקדם ומים ז (תש"ס), עמ' 212, 214; הנ"ל, "מאורעות אחרונים בגולת היהודים בעיר הבירה צנעא", תהודה 33 (תשע"ח), עמ' 140; הרב שלום גמליאל, היהודים והמלך בתימן, א, ירושלים תשמ"ו, עמ' 132.
- 110 על פי איוב טו, כח.
- 111 על פי ישעיהו ט, יא.
- 112 עמוס ו, ז.
- 113 על פי שמואל ב טז, יב.
- 114 = ה' ישמרכם ויחייכם.
- 115 = הנזכר לעיל.
- 116 דדא משדל, תרגום מלשון ארמי: שזה משדל. והכוונה משדל אחרים לתת צדקה. ואולי נראה שתרגומו מהלשון הארמי: שזה מפייס. ראו ספר הערוך לר' נתן ב"ר יחיאל מרומי, לובלין תרל"ד, ערך "שדל". כלומר מפייס את האיש הזה. וכך היא ההלכה לפייס את העני, ובפרט מי שאין לו מה לתת לו. ראו: בבא בתרא ט ע"ב; רמב"ם, זרעים, הלכות מתנות עניים, י, ד-ה.
- 117 תרגום מלשון ארמי: וזה משביע לו.
- 118 על פי קהלת ד, ו.
- 119 על פי ויקרא כז, ח.
- 120 תהלים סה, י-יא.
- 121 על פי לשון המשפט צריך לכתוב בלשון יחיד: מזונותיו.
- 122 תהלים מא, ב.
- 123 תהלים קמח, יד.
- 124 השו: בבלי שבת קלג ע"ב.
- 125 על פי שמואל ב יד, כ.

כאן מקום להאריך. ושלומכם ופארכם ירבה. סדר אחד מאחיו יגאלנו.¹²⁶ אייר ברי"ב.¹²⁷

[חתימה מסולסלת]: הצעיר סלין[מאן] ו' סאלם צאלח יצ"ו ס"ט.

[חתימה מסולסלת]: הצעיר יוסף בן יחיא צאלח יצ"ו ס"ט.

[חתימה מסולסלת]: הצעיר אברהם ו' מ"ו צאלח יצ"ו ס"ט.

איגרת א, הוצאה מכריכה של ספר. ברשות שגיב מחפוד, ראש העין.

126 ויקרא כה, מח. רומז לפסוק מפרשת בהר, החלה באותו שבוע. ופסוק זה נבחר, שכן הוא מדבר בעני, כמפורש בפסוק שלפניו.

127 תרס"א ליצירה / מאי 1901.